

BÁRDOSI VILMOS **FRANCIA-MAGYAR SZÓLÁSSZÓTÁR –** **DICTIONNAIRE PHRASÉOLOGIQUE FRANÇAIS-HONGROIS**

Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2024. 1053 oldal

ISBN 978-963-409-414-2

Bodnár Ildikó

ildikobodnar@gmail.com

Miskolci Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Modern Filológiai Intézet, Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék

<https://orcid.org/0009-0002-5405-1498>

Bárdosi Vilmosnak, az ELTE BTK Francia Nyelv és Irodalmi Tanszéke *professor emeritus*ának 2024-ben megjelent új szótára a francia szólások világába invitálja az olvasókat. A kötet alcíme: *2500 gyakori francia szólás, szólásmondás, szállóige jelentés- és eredetmagyarázatokkal, magyar megfelelőekkel, használati példamondatokkal és szólásmintákkal*. Az Előszó szerint a szótárban 2243 szólás, szóláshasonlat és szállóige, valamint 257 helyzetmondattal, szólásmondással, közmondással található. Az Előszóból az is kiderül, hogy a közismert gallicizmusok terminus mellett ma a *frazémák, idiómák, idiomatikus kifejezések* a gyakoribb szakirodalmi elnevezései a szótárban szereplő fenti elemeknek.

Bárdosi Vilmosnak, a neves lexikográfusnak ez a kötete munkásságának legnagyobb szabású alkotása. A könyv a Tinta Könyvkiadó *Híd szótárak* sorozatának új darabja, melyhez szervesen kapcsolódik a szerző *Francia szólás- és közmondásteszt* című munkafüzete (Bárdosi, 2024), amely hasznos kiegészítője a szólásszótárnak. A francia kultúrát idéző metszetek, a Bourbon-liliomok mint díszítőelemek és a Temesi Viola által tervezett borító kék-fehér-piros színe, illetve az alkalmazott betűtípus is jól jelzik a két mű összetartozását.

A szótár előzményei közé tartoznak a korábbi évek *egyetemi jegyzetei* és a szerző 1986-ban *De fil en aiguille (Szó szót követ)* című és *Kalandozások a francia szólások világában* alcímet viselő munkája (Bárdosi, 1986). Ez utóbbi később bővített, átdolgozott változatban is napvilágot látott (Bárdosi–Longueau, 1994; Bárdosi, 2010). Ide kapcsolódnak még Bárdosi Vilmos igen népszerű egynyelvű magyar tematikus szólásgyűjteményei és nem utolsósorban a *Szólások, közmondások eredete* című, lexikon méretű munkája (Bárdosi, 2015).

A frazéma fogalmának magyarázata az *Előszó* elején olvasható: „Mindennapi beszédünk fontos részét alkotják azok a két vagy több szóból álló, többé-kevésbé kötött formájú, gyakran homályos eredetű, igen képszerű, ízes és adott beszédhelyzetben automatikus módon felhasználható állandó szókapcsolatok, melyeket az írók, költők, nyelvészek mindig is igen nagyra tartottak” (Bárdosi, 2024, p. 7). A frazémák közül a szólásoknak a jellemzője az is, hogy az őket alkotó szavak jelentésének egyszerű összegeként nem érthetők meg, jelentésük globális, ráadásul átvitt, metaforikus jelentés.

A terjedelmes szótárban három fő részt lehet megkülönböztetni. A *megastruktúra* körébe tartozó első, a 7-től a 42. oldalig tartó részben (az ún. *szótáron kívüli részben*, ld. Fóris 2018: 52) az *előszót*, a szótárhasználati *útmutatót*, a *mintaszócikket*, a *jelek és a rövidítések magyarázatát*, a *fonetikai átírás jelölésrendszerét* és a felhasznált *források jegyzékét* olvashatjuk. Ez utóbbit kivéve mindkét nyelven, először magyarul, majd franciául szerepel. Szintén a szótáron kívüli részhez tartoznak a *Mutatók*, amelyekből összesen öt található a kötetben, ugyancsak két nyelven. A szótári részt egy középkori szólást – a **tirer le diable par la queue** / <vki> **nyeli az éhkoppot**, <vki> **kol-duskenyéren él** – illusztráló (a könyv fedőlapján is megjelenő) metszet vezeti be. A szólás értelmezése a **DIABLE** címszónál olvasható. A mutatók előtt pedig egy, az **un coup de Jarnac**, több jelentéssel is rendelkező szólásra utaló metszet látható. A jelentések itt: a) **meglepő/váratlan/ravasz húzás**; b) **alattomos húzás || övön aluli ütés**. A francia szólás kialakulásáról a **JARNAC** címszónál olvashatunk, a harmadik magyar megfelelőnek – egyébként a sporthoz kapcsolódó – eredetéről pedig a **CEINTURE** címszónál kapunk információt.

A második rész a 43. oldaltól a 920. oldalig tart, ez a *Szótári rész (Dictionnaire)*, a szótár fő része. A szótár fontos jellemzője a valódi szócikkek mellett az utaló szócikkek alkalmazása. Ezek a szótári *mezostruktúrához* tartozó, igen fontos elemek (Fóris, 2018, p. 53). Itt a szótáron belüli utalások logikus rendszerével van dolgunk.

Ami a szótári *mikrostruktúrát* illeti, a *szócikkfejben* találjuk csupa nagybetűvel a szólások vezérszavának, avagy *címszónak* tekinthető *főnevet*. Ezt – a szótárszerkesztési hagyományoknak megfelelően – a szóhoz tartozó kiejtés fonetikai átírása, továbbá a legalapvetőbb grammatikai információk követik: a szófaj, a főneveknél a grammatikai nem. Ha nincs főnév a szólásban, lehet ige is a címszó, melyeknél jelzik az igeek visszaható, tárgyatlan, személytelen voltát. Ha egy adott szólásban több főnév is szerepel, mindenfajta magyarázat a legelső főnévnél, illetve – ha ilyen előfordul – a jelen lévő tulajdonnévnél jelenik meg. Az ismétlődést elkerülendő, a többi főnév utaló szócikként van jelen és a szólást követő hosszabb nyíl után olvasható, hol találhatók a rá vonatkozó ismeretek.

Azonos alakúság esetén – a szokásoknak megfelelően – kis felső index-számokkal történik a jelentések elkülönítése (pl. **MORT**¹ – **MORT**² – **MORT**³). Igen fontos új grammatikai információ – mind a francia, mind a magyar változat esetében – a *vonzatokra* történő utalás. Ez az információ egy-egy csúcsos zárójelen belül szerepel. Az, hogy a magyar vonzatok is megtalálhatók itt, a szótár kétnyelvűségéből fakadóan lehetővé teszi, hogy francia anyanyelvű személy is biztonságosan használja a szótárt a magyar nyelv tanulásakor, sőt akár azt is, hogy kutatási forrásként is felhasználható legyen. Ám a szerzőt egy másik cél is vezérelte, amikor a magyar vonzatok megadása mellett döntött: a magyar beszélők egyre gyakoribb vonzathasználati hibáit, mondataik „grammatikai hevenyészetségének” mértékét is szeretne volna csökkenteni (Bárdosi, 2024, p. 12).

A szótárban a címszó vagy hívószó (kulcsszó) követően – közvetlenül a címszó alatti sorban – olvasható a francia nyelvű szólás. A szólás után legelső tudnivalóként találjuk rövidítve, ke-rek zárójelben az általa képviselt frazeológiai egység pontos megnevezését: (Sz) = szólás, (SZh) = szóláshasonlat, (Szi) = szállóige, (Szm) = szólásmondás; ide kerültek a közmondások és a helyzetmondatok is. Sokszor a szólás stilisztikai besorolása is megjelenik (pl. *tréfás, választékos, vulgáris*). Több esetben is megjelenik egy újdonságnak tekinthető információ: a francia nyelvű szólás előtt egy nagy **F** betű utal az adott szólásnak valamely frankofón országból való származására.

A francia nyelvű szólást követően áll a tárgyalt frazeológiai egység francia nyelvű értelmezése, majd az ennek a leginkább megfelelő magyar szólás (szólások). Egy példával érzékeltetve ezt: a **CASAQUE** címszó esetében a **tourner casaque** szólást először franciául a *changer d’opinion, de parti, généralement par opportunisme* mondat értelmezi. Magyarul ez *’a véleményét, pártját általában megalkuvásból megváltoztatja’* lenne, ám ez a szó szerinti fordítás nem része a szócikknek, feltételezve hogy enélkül is értjük a magyar szólás jelentését. Ezután következnek a magyar szólásmegfelelők, jelen esetben a <vki> köpönyeget fordít és ennek egy másik változata, a **fordít egyet a köpönyegén**. Majd egy-egy francia, illetve magyar nyelvű mondatban a jelenkori használat példáit találjuk.

Amikor a példamondatokat kellett megalkotni – ahogy azt Bárdosi Vilmos írja – „a mondatok alanyaként a semmitmondó *il/elle* személye névmások helyett visszatérő jelleggel a rövid, franciául és magyarul is azonos alakú *Noé* és *Zoé* keresztnéveket használtuk, amelyek ráadásul el-lentétben a magyar ő névmással a mondatok alanyának nemét is jól mutatják” (Bárdosi, 2024, p. 14). A napjaink valóságát tükröző példamondatok élővé teszik a szólásszótár példaanyagát, sőt egész nyelvezetét. Fontosak még azért is, mert a szólások használatának a bemutatása, helyes értelmezésük a legkönnyebben és legeggyértelműbben élő szöveggörnyezetben valósítható meg.

A szótár szócikkeiben *alkalmazott jeleknek* egy kis részét mutatom be az alábbiakban:

A teljesen fekete négyzet (■) a francia frazéma előtt, a fehér pedig (□) a magyar megfelelő előtt áll; a fele részben fehér, illetve fekete (◼) az utaló frazémákat jelzi.

BALLE [bal] (n fn)

■ **renvoyer la balle** <à qqn> - (Sz): répliquer avec vivacité

□ <vki vkinek> **nem marad adósa a válasszal!**

Íme a talán több évszázados szólás mai környezetbe ágyazva: *Quand Noé s'est moqué du chapeau de Zoé, elle lui a renvoyé la balle et a commencé à ironiser sur les chaussettes rouges de son copain.* / Amikor Noé kicsúfolta Zoé kalapját, a lány nem maradt adós a válással és elkezdett ironizálni barátja piros zokniján. A **renvoyer la balle** mondás eredetéről, történetéről máig vita van. Szó lehet benne az ellenséges hajóra átlótt ágyúgolyókról, de kapcsolódhat olyan labdasportokhoz is, ahol rögtön vissza kell ütni a labdát (tenisz, asztaltenisz).

A használatra vonatkozó részt követően – egy fekete rombuszjel után (◆) – a frazémák eredetmagyarázata következik. A fehér rombuszjelet (◇) követően pedig a magyar szólás története rajzolódik ki. A francia szólásanyagot illetően pontosan 1893 magyarázat jelenik meg a lapokon (Bárdosi, 2024, p. 14). A szócikkek legvégén az adott francia szólás gyakori szinonimáit találjuk.

A részletesebb magyarázatok természetesen a francia szólásokhoz kapcsolódnak, de előfordul, hogy a magyar nyelvű szólás kap hosszabb értelmezést. A kifejezetten hosszú, egy oldalasnál is terjedelmesebb magyarázatra példa lehet az *être dans de beaux draps* / <vki> **benne van a csávéban** (314) és a *gai comme un pinson* / (olyan jó kedve van <vkinek>, hogy) **madarat lehet(ne) vele fogatni** szólás. A leghosszabb azonban az a magyarázat, amely a *C'est comme l'œuf de (Christophe) Colombe* (, il fallait y penser)! / (Ez olyan egyszerű, mint) **Kolumbusz tojása** szóláshoz kapcsolódik.

Néhány helyen teljesen hiányzik a magyarázat, ami azért történhet meg, mert használatuk a két nyelvben azonos. Ilyen pl. a *brûler la chandelle par les deux bouts* szólás. Jelentése közismert: *gaspiller sa santé*, magyarul pedig: <vki> **két végén égeti a gyertyát** || <vki> **aláássa (az) egészségét**. Szintén nem szükséges sok magyarázat az *il coulera/passera de l'eau* [*beaucoup d'eau*] **sous les ponts** (Szm) és a neki megfelelő **sok víz lefolyik még a Dunán** szólások esetében; itt egyetlen mondatnyi magyarázatot találunk.

A *jouer les Cassandre* szólás irodalma igen bőséges: *Homéroszra*, *Schiller* *Kassandra* című baladájára, egy *Jean de La Fontaine*-mesére és *Berlioz* operájára visszautaló részletes magyarázatok nyomán ennek a szólásnak a magyarban használt megfelelőjénél – **Kasszandra-jóslatot mond (vál)** | ott találjuk a <vki> **falra festi az ördögöt** szólást is.

A szólásmagyarázatokban sokszor hivatkozik a szerző a Bibliára (239, 504, 713), a görög-római mitológiára (283, 330, 767), a francia és a világtörténelemre (57, 394, 918), irodalmi művek szerzőire és alkotásaikra (558, 651, 653), festményekre (314), zeneművekre (161) stb. Olykor viszont egy-egy, esetleg századokkal ezelőtti szokás leírása jelenik meg a szövegben. A mutatók között megtaláljuk pl. az idézett írók, történelmi helyek és események, a szólásokban felbukkanó színek, az előforduló állat- és növénynevek teljes listáját, hogy csak néhányat emeljek itt ki közülük.

A szólásokhoz nagyjából 1500 *szólásszinonima* kapcsolódik. Közülük a szótárban másutt is megjelenőkre a *jelzés utal. Példa szinonimákra: 1) a **tirer sur la ficelle**: <vki> **túlfeszíti [végsőkig, pattanásig feszíti] a húrt** || <vki> **túlló a célon** || <vki> **elveti a sulykot** jelentésű szólás rokon értelműként további tizenöt számlálható meg a szócikk legvégén, ezek kezdőbetűjük sorrendjében szerepelnek az *aller trop loin*-tól a *tirer sur la corde** szóláson át az *y aller fort*-ig.

A mutatók közül a szerző maga kiemeli a *frankofónia szólásaira* vonatkozót. A Franciaországban használatosokon kívül szerepel ugyanis a szótárban 26 db kanadai (Can), (québeci), 19 belgiumi

(Bel) és 9, a francia Svájcra (Sui) kapcsolódó szólás is (962). Itt egy-egy példát mutatok be, olyanokat, amelyek érzékeltetik az adott helyhez való kapcsolódásukat.

A belga szólások közül a **FRITE** kulcsszóval szereplő **ne pas avoir toutes ses frites dans le même sachet/cornet** szólást választottam, aminek a jelentése être fou, anormal; azaz magyar szólás-ként: <vkinek> **teljesen elment az esze**, <vkinek> **nincs ki a négy kereke**. Az utalás a *belgáknak* arra a szokására utal, hogy szívesen eszegetik a sült krumplit (*pommes frites*) papírzacskóból vagy papírtölcsérből (*sachet, cornet*), mondja a magyarázat. A kanadai, hóval borított táj jelenik meg a Québecre utaló szólásban, a **NEIGE** utalószó alatt: **pelletier la neige dans la cour d'à côté**, és a rossz szomszédság gondolata ötlük fel bennünk. A szólás jelentése: **más nyakába varrni valamit**. És végül a svájci francia nyelv egyik szava, a **PIVE** (= fenyőtoboz) tűnik fel az **envoyer** <qqn> **aux pives** = **elküld** <vkít> **a fészkes fenébe** szólásban.

Párizsi eredetű szólás a gyűjteményben az **avoir un oeil à Paris et l'autre à Pontoise** szólás. Itt szinte kikerülhetetlenül megjelennek irodalmi vonatkozások, hiszen Villon híres négysoros versében maga említi Pontoise-t. A középkor nagy költője a vers szavai szerint „a Pontoise melletti Párizsban” született. A szólás szócikkében Villon eredetiben is olvasható *Négysorosa* (*Quatrainje*) mellett ennek több magyar fordítása is megtalálható. Bizalmas, sőt gúnyos szólásról van szó, hiszen a két megnevezett település egymástól való távolsága mintegy 30 km. A szólás magyar jelentése: **csáléra áll** <vkinek> **a szeme, bandzsít, kancsalít**.

Segíti egy-egy adott szólás megtalálását, hogy az első mutató a legelső alkotóelemünk ábécé rendjében közli a megmagyarázott szólásokat. Egy következő mutató teljes fogalomköri felsorolást ad a szótár anyagából. A bibliai helyek mutatójában megfeleltetik egymásnak a Káldi- és a Károli-Bibliát, miután a szótár az idézetek nagyobb részét a katolikus *Neovulgata* (1997) alapján idézi és utal rájuk.

Ritkán, de előfordulnak a franciában is (mint a magyarban) többjelentésű szólások. Csak kettőt idézve közülük: à vol d'oiseau-nak a két jelentése: a) **madártávlatból** és b) **légvonalban**, az **avoir des fourmis dans les jambes** szólásnak pedig: a) **elzsibbadt** <vkinek> **a lába** és b) <vki> **nem tud egy helyben megmaradni** az értelme. Lehetnek a szólások között a francia és a magyar nyelvben teljesen megegyező képet és jelentést hordozók: **jurer comme le charrettier**, azaz <vki> **káromkodik mint a kocsis**, vagy a **crier comme si l'on l'écorchait** vagyis <vki> **ordít, mint ha nyúznák**, De ez a ritkább eset. Sőt mint a szókincsben, ugyanúgy a szóláskincsben is vannak csak látszólagos egyezések, azaz *hamis barátok* (*faux-amis*), pontosabban *idiomatikus hamis barátok* avagy *frazeológiai csapdák*. Erre példák az alábbi szólások: **mettre les points sur les i**, illetve a **trouver visage de bois**, mely előbbinek a jelentése **tiszta vizet önt a pohárba** (s nem, mint a magyar alapján várhatnánk: 'véglegesen befejez valamit'); az utóbbinak a második fele szintén egyáltalán nem a *faarcra* utal. Jelentése: <vki> **zárt ajtókra talál**.

Felbukkannak napjainkban keletkezett szólások is a gyűjteményben: **faire chauffer sa carte de crédit**. Jelentése: <vki> **lemeríti a hitelkártyáját**. De korunkat jelzik a **tombé du camion, kamionról leesett (áru)**, mint tréfás szólás a törvénytelenül szerzett és értékesített dolgokra vagy az être majeur et vacciné <vki> **nem gyerek már** szólások. A **RADAR** két szólást is „ihletett”, azaz kettőnek is a vezérszava lett: **disparaître des (écrans) radars** <vki> **eltűnik, kiesik a látóköréből**

|| eltűnik, mint szürke számár a ködben és marcher au radar, azaz <vki> gépies mozdulatokat végez || <vki> úgy jár, mint egy gép/robot.

Bárdosi Vilmos szótára ajánlható mindenkinek, aki a francia nyelvet már legalább középfokon elsajátította és a szólások világában kíván elmélyülni. Elsősorban természetesen a francia szakot végző vagy végzett szótárhasználók tudják vele bővíteni ismereteiket. A szóláskincs megismertetése mellett a francia és a magyar irodalom kapcsán gyarapodhat leginkább a kötetet használók tudása.

IRODALOM

Bárdosi, V. (1986). *De fil en aiguille*. Tankönyvkiadó.

Bárdosi, V. (2024). *Francia szólás- és közmondástesztt*. Tinta Könyvkiadó.

Bárdosi, V., & de Longueau, J.-Y. (1994). *Petit dictionnaire thématique des locutions françaises*. Nemzeti Tankönyvkiadó.

Bárdosi, V. (2010). *Francia–magyar tematikus szólásszótár*. Tinta Könyvkiadó.

Bárdosi, V. (2015). *Szólások, közmondások eredete*. Tinta Könyvkiadó.

Fóris, Á. (2018). *Lexikológiai és lexikográfiai ismeretek magyar (mint idegen nyelv) szakos tanároknak*. Károli Gáspár Református Egyetem. http://kre.hu/nyelveszet/images/foris_agota_web.pdf

O. Nagy, G. (1982). *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat Kiadó.